

МАРТА САВОВА
ГОЛЕМИЯТ РОМАН НА
КЛАСИЦИЗМА

chitanka.info

Пред българския читател е един шедовър на френската литература. Досега е останал непознат на широката публика у нас, въпреки че 300 години лежат между нашето време и месец март на 1678 г., когато излиза в Париж. Тази кратка повест, върху чиято корица тогавашният читател не е прочел името на авторката, още с излизането си предизвиква и възхищение, и възражения, става повод за първата в историята на френския литературен живот анкета с читателите (във вестник „Меркюр Галан“) и за един от най-интересните литературни спорове, а следващите векове ѝ донасят слава и я превръщат в мит, който всяко ново поколение чете и тълкува посвоему.

Авторката ѝ, Мари-Мадлен дьо ла Верн, графиня Дьо Лафайет, не е поставила името си върху заглавната страница по две причини. Тя пише романи във втората половина на XVII век, нейни съвременници са законодателите на високия литературен вкус на вече установилия се класицизъм — Боало, Расин, Лафонтен, Молиер, театърът и драмата триумфират, литературните среди и дворът се прекланят пред правилата, които романът до голяма степен не уважава. Този най-гъвкав жанр се намира едва в началото на своето блестящо бъдеще, той е „нисък“ жанр, чете се от всички и служи просто за развлечение. Освен това Мари-Мадлен дьо Лафайет е жена и аристократка, което за нейното време означава, че тя не може да се стреми към професионална писателска кариера, нито към литературна слава. Но коя все пак е тя?

Тази изключителна дама във френската литература от XVII в. е останала дълго време почти непозната. Онези, които са потърсили тайната на жената, която в цялото си творчество разнищува любовта, за да покаже гибелните ѝ последици и някак за да предпази от нея, често са се натъквали на противоречия. В аристократичния салон Дьо Ньовер, където се събириали благородници с опозиционни настроения, я наричали „мъглата“. За мнозина съвременници и за някои изследователи животът ѝ оставал обвит в тайнственост и нищо в него не подсказвало, че тази познавачка на любовта действително я е познала. Приятелите ѝ я намирали въздържана и по-скоро тъжна. Мадам Дьо Севиние, известната епистоларна писателка и нейна приятелка, пише, че основното ѝ качество е „божественият разум“. Тя е сериозна и умна, но също мечтателна и ленива. Търси почивка и освобождение от всяка принуда и смята, че щастливият живот е живот

„без амбиции и страсти или поне без силни страсти“. Но в писмата си е категорична и делова, стреми се повече да информира, отколкото да се хареса. Някои по-късни изследвания на тези писма разкриват енергична и активна натура и разрушават създалата се легенда за крехка и примирена интелектуалка, която, по думите на критика Бернар Пенго, едва ли можем да си представим само седнала на леглото си, според общая на времето, и потънала в разговор за достойнствата на Хораций и Петрарка или за противоречията на човешкото сърце.

Мари-Мадлен дьо Лафайет се ражда в Париж през 1634 г., в семейство, принадлежащо към дребното благородническо съсловие. В бащиния й род са предимно служители в съдебната администрация, а в майчиния й — учени и лекари хуманисти. Младата Мари-Мадлен притежава деликатна чувствителност, но и здрав разум. Наследила практичния дух на майка си, тя сумява да извлече полза от приятелства и ситуации. Семейството се сдобива с парцел, разположен близо до Люксембургската градина, където баща ѝ построява разкошен дом. В този дом тя живее до края на живота си, отглежда децата си, пише, посреща приятели и съмишленици, понася самотата и страданията на болестта и през 1693 г. изживява последните си дни. Но междувременно девойката проявява умствена надареност (по-късно Боало казва за нея, че тя е „най-умната и най-добре пираща французойка“) и както и мадам Дьо Севиние, нейна родственица по сватовство, учи при ерудита Менаж. Заедно с латински и италиански език възприема широката му ерудиция и възгледи и получава по-серизно образование от много свои съвременнички. Наследила от баща си влечението към изкуствата и литературата, тя просто погълща поезия — латинска и италианска, историческа, литературни и етически произведения и най-вече много романи — Данте, Петрарка, хилядите страници на „Клелия“ на госпожица Дьо Скюдери. От съвсем млада има достъп до някои аристократични домове и литературни салони — този на мадам Дьо Рамбуиye, на семейството на висшия кралски сановник Дьо Плеси-Генего, на прециозната писателка госпожица Дьо Скюдери. От прециозността тя възприема идеала за любовта — деликатно докосване на изтънчени натури, преодолели нагона на пълтта, но без феминизма и житетската и литературна поза на това идейно настроение, което заразява за известно време висшите

литературни кръгове и тези, които се стремят да влязат в тях, с някаква болест на ума и езика, която води до прекаленото търсене на рядкото и изтънченото в израза. Тя обича да бъде „истинска“ и по-късно, пак у Дьо Плеси-Генего, попива думите на идеолога на добродетелта и самоотречението — янсениста Арно. Издигането ѝ в обществото става бързо. В 1651 г. Мари-Мадлен дьо ла Верн става придворна дама на кралицата. През 1654 г. я представят на игуменката на манастира „Шайо“ — Анжелик дьо Лафайет, за чийто брат, издънка на стар благороднически род, се омъжва през 1655 г. В този манастир тя среща и вдовицата на обезглавения от парламента английски крал Чарлс I и дъщеря ѝ Анриет, както и Жана-Батист дьо Ньомур, станала по-късно Савойска херцогиня. Когато през 1661 г. Анриет се омъжва за брата на Луи XIV и става Орлеанска херцогиня, бъдещата писателка ѝ нейна довереница се сближава още повече с двора. Внимание и уважение към нея проявява и самият крал, а в продължение на няколко години тя изпълнява и една малка дипломатическа роля — посреднички между двора на Савойското херцогство и военния секретар на краля — Лувоа.

След сключването на брака си през 1655 г. мадам Дьо Лафайет заминава за владенията на мъжа си в провинциите Оверн и Бурбоне. Раждат се двама сина, за чието устройване тя се грижи до края на живота си.

През 1669 г. напуска провинцията, връща се в Париж в дома на улица Дьо Вожирар и обградена от приятели и съмишленици, започва да пише. Постоянни посетители в тази литературна лаборатория са старият ѝ учител Менаж, литераторът Юе, романистът Сюгре и най-вече Ларошфуко, най-близък приятел и сътрудник в продължение на 15 години. Мадам Дьо Лафайет не отдава изключително значение на литературните си творби, крие авторството си и не на тях залага живота си. Тя пише с желанието да бъде по-скоро точна, отколкото блестяща, повече да свидетелствува, отколкото да измисля. Но може би тъкмо поради това творбите ѝ, и преди всичко „Принцеса Дьо Клев“, се оказват блестящ отговор на големите въпроси за человека и невидимите сили на съдбата му, които XVII в. поставя в творчеството на най-ярките ѝ съвременници. В този отговор личи оригинален светоглед, отразен в съвършено органична форма. Той покорява читателите на следващите векове, между които, за да не изброяваме

всички, са Стендал и Пруст. За френската литературна традиция те са най-добрите ѝ ученици.

Под перото на мадам Дьо Лафайет излизат още литературен портрет на мадам Дьо Севиние, повестта „Историята на принцеса Дьо Монпансие“, 1662 г., романът в две части „Заид“, 1670–1671 г., публикуван под името на Съогре.

Последните дни от живота на писателката са помрачени от болестта ѝ и от смъртта на Ларошфуко. Вниманието ѝ се насочва към историята. Тя завършва започнатата по-рано „История на Анриет Д'Ангътер“, към която прибавя вълнуващ разказ за смъртта на рано починалата си приятелка, оказал се решаваща крачка в майсторството ѝ на романист. След това пише „Спомени за френския двор за годините 1688 и 1689“, издържани в любимия ѝ сух и стегнат стил, където в интересна светлина е показан клерикализъмът в управлението на Луи XIV. И двете произведения са публикувани след смъртта ѝ. Пак след смъртта ѝ, в 1724 г., излиза „Графиня Дьо Танд“, повест, която продължава темата за признанието или по-точно — мотива на признанието в голямата тема на любовта — лайтмотив на творчеството ѝ.

Писателката пише с ясно поставена цел. Във всички свои произведения с проникващ поглед тя изследва любовта отвътре и отвън — у индивида и в обществото. За мадам Дьо Лафайет в любовта има нещо ирационално и алиениращо, което отделя личността от самата нея. Протича като душевно заболяване и води неизбежно до падение. Макар и да рисува очарованието ѝ, тя поставя ударението върху разрушителната страна на страстта. В повестите „Принцеса Дьо Монпансие“ и „Принцеса Дьо Танд“ тя се задоволява, според възгледите си, да покаже падението на геройните; поддали се на прелюбодеяние, те стават жертва на собствените си заблуди. В „Принцеса Дьо Клев“ писателката се издига до определена нравствена позиция и показва пътя, който според нея трябва да следва жената, попаднала в плен на това чувство. Без да е феминистка, каквито са до известна степен прециозните кръгове, които тя посещава, мадам Дьо Лафайет говори от името на жената и търси защита за жената. Изхода от лабиринта на безредията и конфликтите, в които попада влюбената жена, писателката вижда в посоката на отказа от любовта, в добродетелта, в устояването срещу ирационалните сили, в борбата за

преодоляването им. Очевидно в представите ѝ любовта е страст, при която няма място за свободен избор. Песимизът на тази позиция е очевиден. Той се подхранва както от наблюденията и личния опит на писателката, така и от общуването ѝ с творбите на мислителите на нейното време — Декарт, Паскал, Корней, Расин, Ларошфуко. Разбира се, да се намери аргумент „против“ не е никак трудно. Любовта не е само разрушителна и алиенираща страст. Тя е вълшебството на живота, тласъкът, който изважда човека от присъщата му застиналост и позволява осъществяването му. Ще бъде погрешно да мислим, че писателката атакува любовта изобщо, Любовта с главна буква. Тя атакува един определен вид любов, онази, чиито разрушения е наблюдавала около себе си и за съжаление единствената, която е можела да наблюдава. В XVII век изборът на брачния партньор в аристократичното общество не е свободен, той се определя от амбиции и интереси. Бракът по любов се е смятал за непростима грешка. При това положение не е изненадващо, че любовта в творчеството на мадам Дьо Лафайет се появява винаги след брака. Всички нейни белетристични произведения са своего рода драма с три действуващи лица: девойка от висшето общество, която се омъжва според конвенциите на средата си, съпругът и другият — мъжът, който ѝ разкрива любовта. Това виждане за брака споделя и писателката. Изследователите на творчеството ѝ вече близо три века (през XX век изследванията рязко се увеличават) се взират с интерес в живота на тази жена — приятелката на Ларошфуко, която като съвсем млада пише „разсъждение срещу любовта“ и заявява в писмо до Менаж, че „любовта е нещо неудобно“, а прекарва половината от живота си в търсене на истината за нея. Очевидно тук се крие едно противоречие на нейната природа. Тя е активна светска дама, уважавана от краля, познала пътищата на успеха в обществото, уважаваща конвенциите му. Но тя е и уморена от болести и отегчена от интриги, често предпочита спокойствието на провинцията и винаги е готова да се оттегли от себе си и живота. „Достатъчно сме живели“ — е любимото ѝ изречение. Устроила живота си разумно, постигнала знание за човешките неща, тя не е пощадена от носталгията по неизживяното. Но песимизът ѝ черпи сили и от идейната атмосфера на втората половина на XVII век, когато срещаме две вече оформени концепции за човека и любовта. Една от тенденциите на века е упадъкът на аристокрацията.

Постепенно се стопяват нейните нравствени ценности, отмират рицарският идеал и аристократичният морал. Във високата им представа за чест и дълг любовта е завоевание, дошло след последователни победоносни изпитания и увенчано с венеца на брака, одобрен от всички. Това е любовта, в която горят героите на Корней, висок духовен порив, породен от съзнанието за съвършенството на любимото същество. В първата половина на века, по времето на Луи XIII, Ришельо и Фрондата, едно все още отворено общество е давало път и свобода на амбициите и всичко изглеждало възможно. В непрекъснатото преодоляване на страстите героичната личност е намирала освобождението си от тях. Декарт, който е слял името си с това на века, в своя „Трактат за страстите на душата“ изповядва вярата си в мощта на волята, която може да ги потисне и изведе индивида до щастие. Допуска се, че Декартовият анализ на някои страсти — възхищението, любовта и желанието — е окказал влияние върху мадам Дьо Лафайет. „Възхищението е внезапна изненада на душата.“ — казва той. А изненадата играе първостепенна роля в любовната психология на писателката. Но противно на Декарт, който придава положителна стойност на изненадата, влюбването от пръв поглед на нейните герои е посегателство върху свободата на индивида. То парализира волята. Явно е, че мадам Дьо Лафайет е възприела някои от психологическите категории на Декарт, но обръща стойността и оспорва оптимизма им. Тя е по-скоро ученичка на Паскал и мислителите от Пор-Роял, съмишленица на Ларошфуко (въпреки резервираността си към крайния му пессимизъм), който през 60-те и 70-те години предлага ново, пессимистично видждане за человека. Обществото е установено, затворено в строгите граници на абсолютната монархия, мечтите за слава са го напуснали и една деградираща леност започва да го обсебва. Прозорливите му умове откриват, че най-благоприятните чувства крият egoистични подбуди, че любовта далеч не е само свободен порив на душата, а стремеж към обсебване и притежание. „Последното, което остава на разума, е да признае, че има безкрайно много неща, които го надхвърлят“ — казва Паскал. Във вечния конфликт между страстта и разума, актуализиран в художествена форма в шедъровъра на мадам Дьо Лафайет, трябва да победи разумът, но не по декартовски, а по околния път на оттеглянето от света и отказа от живота — разрешение, в което по-скоро откриваме уроците

на Паскал и предписанията на янсенистите. Въщност влечението не е победено, героинята се оттегля, противопоставяйки на Ньомур покоя и дълга. Ако покоят е нужда да се освободи от тежестта на страданието, дългът е героизъмът да не се омъжи за „убиеца“ на своя съпруг. Последният разговор на двамата герои показва, че принцесата чувствува несъвършенството на този аргумент и го заменя с друг — невъзможността любовта да продължи да съществува в брака. В отказа на принцесата да се омъжи за любимия мъж едни изследователи са виждали „макиавелизъм“ на сърцето в духа на прециозния феминизъм¹, други — просто жесток egoцентризъм. Но този отказ е логичният завършек на разсъжденията на писателката за любовта: понеже не можем нито да убием любовта, нито да разчитаме на нея, единственото средство е да се оттеглим. Едно упорито „не“, последният шанс на разума. Краят на повестта остава в известен смисъл „отворен“. Принцесата е постигнала яснота и спокойствие, чувството е потиснато, но тя усеща, че твърдостта може да я напусне, и се оттегля в религията и смъртта. Любовта не е мъртва. Като дава последната дума на героинята, писателката се отказва от властта на разказвач и оставя да проличи именно това — чувството не е угаснало. Но всезнаеща, се намесва отново, за да съобщи за смъртта на героинята. Очевидно за мадам Дьо Лафайет само смъртта може да сложи край на онова, което е нашата обща човешка участ — вечното напрежение между интелекта и инстинктите, между страстите и разума, между заслепението и прозрението. Познанието за противоречията на человека, отношението между вътрешния живот и социалното му битие присъствуват в повестта и внасят универсалното й измерение. Те свидетелствуват, че писателката е постигнала същността на човешкото. Естествено тук възниква въпросът: не е ли възможен трети път — съюз, който да носи очарованието на съюза по любов и трайността на съюза по разум. Това е възможен компромис, понякога нетраен, но който не трябва да се отхвърля. В продължение на петнадесет години животът на мадам Дьо Лафайет доказва тази възможност.

„Принцеса Дьо Клев“ е многопластова и нееднозначна повест. Ако чрез съдбата на героинята писателката е отговорила на изискванията за поучителност на романа и в известен смисъл е развила една теза, тя далеч не е направила само това. Нейният урок по

нравственост и добродетел се превръща в критика на нравите. Отношението ѝ към съвременното общество остава сложно. Мадам Дьо Лафайет не отхвърля обществените структури и поведението на героинята го доказва. Тя иска да запази репутацията си, следователно приема и се подчинява на изискванията на обществото. Описанието на дворцовата среда също не е еднозначно. Идеализацията на двора на Анри II в първите страници на повестта може да се стори прекалена на съвременния читател. Тук могат да се открият следи от похватите на прециозната литература, но очевидно дворцовият живот е интересен обект за писателката и това е обяснимо. Малко по-нататък обаче тя загатва конфликтите, котериите, противоречието между външната и същностната страна на събитията и хората, двойствеността, фалша зад блясъка, за да завърши с позицията на главната героиня — отказ от дворцовия и светски живот. Любовта и аферите, любовната игра и амбицията са взаимно допълващи се страсти, белег за неистов стремеж и борба за власт и надмощие. Тази атмосфера напомня атмосферата на двора на Луи XIV през 60-те и 70-те години на века. На този фон мадам Дьо Лафайет поставя героинята, която изпъква с необикновената си чистота и добродетел. Този момент съдържа критика към дворцовото общество. До голяма степен главните герои (принцесата, принц Дьо Клев, госпожа Дьо Шартр и по-малко Ньомур) са противопоставени на останалите придворни. Необичаен съпруг, който обича жена си до смърт, любовник, който не се възползува от предимствата си и предпочита да се доверява на природата, съпруга, която признава на съпруга си, че обича друг мъж, а отказва да се омъжи за него, когато вече е свободна. Тези горди души и цялостни характери, носители на съкровен идеал и вяра, постъпват много различно от онова, което съвременниците на писателката са свикнали да виждат. Анкетата около „признанието“ и някои критични оценки на съвременници показват, че мадам Дьо Лафайет е нарушила изискването за правдоподобие. Според теоретика Шаплен за правдоподобно се смята онова, което се съобразява с общоприетото. Когато рисува Ньомур, писателката не отива много далеч от историческата истина за прототипа на този благородник — храбър рицар, но дързък и коварен съблазнител. В повестта обаче той се превръща в дълбоко развълнуван и деликатен влюбен. Тази метаморфоза има две задачи. Промяната у Ньомур подчертава

душевната извисеност на героинята, защото тя е причината за нея. От друга страна, тази промяна отразява схващането на мадам Дьо Лафайет за това, че истинската любов няма минало. Страстното и дълбоко чувство на Ньомур към принцесата е противопоставено на предишните му леки приключения. Преди да срещне госпожа Дьо Клев, Ньомур не е обичал.

„Принцеса Дьо Клев“ не е исторически роман. Похватът — измислена интрига да се разполага на исторически фон — вече е съществувал в литературната практика. Такива романи е писал Съогре. Мадам Дьо Лафайет използва и други познати похвати. Вметнатите в повествованието четири разказа се срещат както в героическия, така и в прециозния роман. А странните разговори за присъствието на любимата на бала са прециозна любовна казуистика. Строгият стил, пестеливите средства, липсата на конкретност и специфичен детайл в портретите на геройте са изисквания на класицизма. Оригиналността на мадам Дьо Лафайет е в съединяването на различните съществуващи похвати в ново хармонично цяло. Заедно с големия талант на писателката истински новото се крие в анализа на душевното състояние на геройте и преди всичко на героинята, органично вплетен в повествованието, без да го разрушава. Мадам Дьо Лафайет слага началото на психологическия (или аналитичен) роман във френската литература и „Принцеса Дьо Клев“ е един от върховете му.

Както преди, така и днес съвършенството на стила на повестта оставя силно впечатление у читателя. Пред нас е стегната, интелектуална проза, чийто главен похват е непряката реч, защото точно в нея се извършва анализът на чувствата. Цялата повест е сякаш оцветена в сива тоналност. Абстрактност вместо конкретна образност, липса на метафори, изобилие на подчинени изречения са някои от характерните черти на разказа на писателката. Изтънчената простота на стила, хомогенността му разкриват дисциплинирана чувствителност и стремеж към прозрение и истина. Някои особености на стила могат да създадат усещане за тежест на български език. Те съществуват и на френски език и са подсиленi от известна архаичност.

Въпреки това се надяваме, че прекрасната повест на Марии-Мадлен дьо Лафайет ще развълнува и българския читател, както това неизбежно се е случвало с всеки, който е отварял страниците й.

С тази надежда му я поднасяме.

Марта Савова

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.